

## De leesvaardigheid van vijftienjarigen

De Onderwijsinspectie heeft onlangs haar jaarlijkse rapport *De Staat van het Onderwijs* gepubliceerd.<sup>1</sup> Zij slaat alarm naar aanleiding van de laatste PISA-rapportage (3/12/2019) over de leesvaardigheid van Nederlandse vijftienjarigen.<sup>2</sup> Het ging dit keer om een steekproef van 4.765 leerlingen, afkomstig van 156 vo-scholen.

Wat leesvaardigheid betreft is de gemiddelde toetsscore van de vijftienjarige leeftijdscategorieën in de afgelopen acht jaar gedaald van 511 (2012) via 503 (2015) naar 485 (2018). Daarmee zijn we onder de gemiddelde toetsscore (492) van de vijftien 'oude' EU-landen terechtgekomen. We scoren nu significant slechter dan Duitsland, België, Frankrijk, het VK, Ierland, Denemarken, Zweden en Finland. Verder scoren we binnen Europa significant slechter dan Noorwegen, Estland, Polen en Slovenië, en in OESO-verband ook significant slechter dan de VS, Canada, Australië, Nieuw-Zeeland, Zuid-Korea en Japan.

Het ging hierboven om de gemiddelde toetsscore binnen de gehele Nederlandse steekproef, maar er zijn tevens gegevens beschikbaar over de spreiding rond het gemiddelde. Onder de Nederlandse vijftienjarigen is het percentage 'onvoldoende geletterden' (toetsscore < 407) gestegen van 14% (2012) via 18% (2015) naar 24% (2018). Deze categorie leerlingen is op z'n best in staat 'expliciet geformuleerde informatie in een tekst te vinden, de hoofdgedachte of auteursintentie in een tekst te herkennen en eenvoudige verbanden te leggen tussen de informatie in de tekst en alledaagse kennis.' Dat is minder dan nodig is om goed te kunnen functioneren in het voortgezet onderwijs.<sup>3</sup>

Hoe komt het dat Nederlandse vijftienjarigen zo slecht scoren op leesvaardigheid en wat kunnen we er aan doen? Ik waag me aan een éénpersoons brainstormpje (§§1-9). Vervolgens laat ik deskundigen, beleidsmakers en kwaliteitsbewakers aan het woord (§§10-12). En in een laatste paragraaf maak ik de balans op.

**§1. Jongens vs. meisjes.** De gemiddelde toetsscore leesvaardigheid van Nederlandse vijftienjarige jongens is gezakt van 498 (2012) via 491 (2015) naar 470 (2018). En die van meisjes van 525 via 515 naar 499. We moeten dus vooral naar verbetermogelijkheden voor de jongens zoeken.

**§2. Drie deelvaardigheden.** In PISA-2018 wordt leesvaardigheid uitgesplitst in drie 'begripsprocessen': a) informatie opzoeken binnen een tekst, b) tekst begrijpen, en c) tekst evalueren & reflecteren. Gemiddeld genomen steken de Nederlandse vijftienjarigen vooral in de processen b) en c) schamel af in vergelijking met hun buitenlandse leeftijdgenoten. Die twee deelvaardigheden verdienen dus extra aandacht.

**§3. Lezen voor je plezier.** In PISA-2018 is gemeten in hoeverre Nederlandse vijftienjarigen geneigd zijn voor hun plezier te lezen.<sup>4</sup> Ik vermeld hier hoeveel procent van de respondenten de stellingen heeft beaamd c.q. ontkend.

1. Lezen is één van mijn favoriete hobby's ..... beaamd door 18%
2. Ik vind het leuk met anderen over boeken te praten ..... beaamd door 19%
3. Ik lees alleen als het moet ..... ontkend door 37%
4. Ik lees alleen om de informatie op te zoeken die ik nodig heb ..... ontkend door 41%
5. Lezen vind ik tijdsverspilling ..... ontkend door 58%

Afgemeten aan hun gemiddelde overall-score op deze vijf items zijn er maar weinig vijftienjarigen die geneigd zijn om voor hun plezier te lezen, vergeleken met hun buitenlandse leeftijdgenoten. Bij meisjes valt het nog enigszins mee, maar bij jongens is het echt verontrustend.

**§4. Zelfbeeld als lezer.** In PISA-2018 zijn zes vragen gesteld over het beeld dat Nederlandse vijftienjarigen hebben van zichzelf als lezer:

<sup>1</sup> <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2020/04/22/staat-van-het-onderwijs-2020>

<sup>2</sup> <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/12/03/resultaten-pisa-2018-in-vogelvlucht>

<sup>3</sup> De Onderwijsinspectie (zie voetnoot 1, blz. 20) slaat de plank mis met haar bewering dat deze proportie (24%) van de Nederlandse vijftienjarigen blijkens de PISA-uitkomsten zelfs niet in staat is 'de hoofdgedachte uit een tekst te halen of een simpele verbinding met alledaagse kennis te maken.'

<sup>4</sup> In de Nederlandstalige rapportage *PISA-2018 in Vogelvlucht* spreken de auteurs ten onrechte van Leesplezier (oftewel Plezier in het lezen of Lezen met plezier). Om dat misverstand te vermijden, kiest de Onderwijsinspectie (zie voetnoot 1) liever voor de term Leesmotivatie.

1. *Ik heb altijd moeite gehad met lezen..... ontkend door 75%*
2. *Ik lees vloeiend [= zonder haperen?]..... beaamd door 74%*
3. *Ik ben in staat om moeilijke teksten te begrijpen..... beaamd door 72%*
4. *Ik vind het moeilijk om vragen te beantwoorden over de tekst..... ontkend door 67%*
5. *Ik ben een goede lezer ..... beaamd door 66%*
6. *Ik moet een tekst meerdere keren lezen voordat ik deze begrijp... ontkend door 62%*

**§5. De afname van het papieren leesaanbod.** De oplagen van dag-, week- en maandbladen zijn in de afgelopen decennia hollend achteruit gegaan. De kans dat Nederlandse scholieren in huiselijke kring dergelijk ‘leesvoer’ tegenkomen, is dus aanmerkelijk afgenomen. Ook daalt het aantal betalende leden van openbare bibliotheken. Dat kwam mede door de gemeentelijke bezuinigingen (de tarieven werden verhoogd, er werd gesneden in de collectie en het aantal volwaardige bibliotheekvestigingen liep terug). Weliswaar kunnen kinderen en jongeren tot 18 jaar gratis naar de openbare bibliotheek, maar steeds minder ouders geven hun het goede voorbeeld.

**§6. De toename van het niet-papieren (digitale) leesaanbod.** In de afgelopen decennia hebben steeds meer scholieren in hun thuissituatie toegang gekregen tot PC’s, laptops en smartphones en tot het internet. Van het digitale leesaanbod wordt steeds meer gebruik gemaakt, ten koste van het geprinte leesaanbod. Gebruik van het digitale leesaanbod levert tijdsbesparing op, maar het is ook vermoeiender aan de ogen. Van een papieren leesboek kun je gemakkelijk op een achternamiddag 20 pagina’s à 500 woorden lezen, maar van een schermpje gaat dat veel moeilijker. Vergeleken met papieren media draagt het gebruik van digitale media dus minder bij aan de training van de leesvaardigheid.

**§7. Ontlezing.** Dankzij de nieuwe informatietechnologie hebben scholieren niet alleen onbeperkt toegang gekregen tot het digitale leesaanbod op internet, maar ook tot bewegend beeld (informatieve programma’s, speelfilms en -series, interactieve games), tot muziek en tot online communicatiemogelijkheden met vrienden en met derden. De vrije tijd die daaraan besteed wordt, gaat ten koste van de vrije tijd die aan lezen had kunnen worden besteed.<sup>5</sup> Bovendien wordt de eventuele leestijd herhaaldelijk verstoord omdat de smartphone zich telkens laat horen, want de communicatiekanalen met vrienden, klasgenoten, teamgenoten en familie dienen 24 uur per etmaal geopend te blijven.

**§8. Waar kan ik in uitblinken?** Scholieren voelen zich aangetrokken tot activiteiten waarin ze kunnen uitblinken en waarin ze kunnen groeien op weg naar volwassenheid. Ik denk dat vele meisjes zich daarom meer aangetrokken voelen tot activiteiten die beroep doen op verbale en sociale competenties (waaronder recreatief lezen, samenwerkend leren en verbaal georiënteerd schoolwerk). Vele jongens voelen zich, denk ik, meer aangetrokken tot praktische ICT-competenties (§§ 6 en 7) en sportieve competenties. Daarin trachten ze uit te blinken. Bovendien ontlenen ze hun gevoel van eigenwaarde aan de mate waarin ze erin slagen toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt en hun eigen geld te verdienen. Ze zijn minder goed in verbale competenties en streven er ook niet naar daarin uit te blinken. Maar ik zou me kunnen voorstellen dat ze zich wél zouden willen inspannen om verbale competenties te ontwikkelen als die in het perspectief zouden staan van rationeel en kritisch denken (zie ook §2).

**§9. Nederlands of Engels lezen?** Drie of vier decennia geleden was het nog duidelijk wat men moest verstaan onder de ontwikkeling van de leesvaardigheid. Het ging om de vaardigheid in het lezen van teksten die geschreven waren in de moedertaal, in het Nederlands dus. Een belangrijk middel dat daartoe werd aangewend, was dat scholieren, ook in hun vrije tijd, veel ervaring moesten opdoen met het lezen van Nederlandstalige boeken. Maar de tijden zijn veranderd. Het hoger onderwijs neigt steeds meer naar het Engels als voertaal en ook in het primair en secundair onderwijs rukt het vroeg vreemdetalenonderwijs en het tweetalig onderwijs op. Ik zou me kunnen voorstellen dat vele middelbare scholieren zich tegenwoordig afvragen wat voor zin het heeft om hun vrije tijd te verspillen aan het lezen van ouderwetse Nederlandstalige boeken. Is het niet zinvoller om eigentijdse Engelstalige boeken te lezen? Ja, dat moge zo zijn, maar vijftienjarigen beheersen de Engelse taal nog niet genoeg om de finesses van Engelse teksten te doorgronden en te appreciëren. En zo komt het dat vele scholieren alleen de verplichte boeken-

<sup>5</sup> Mischien is er ook nog een ander verband: naarmate men meer uren per dag naar TV- en computerschermen kijkt (inclusief de schermtijd op school en op het BSO), neemt het zintuigelijk vermogen af om met voldoende concentratie papieren teksten te lezen (?).

lijsten voor de schoolvakken Nederlands, Engels, Frans en Duits afwerken en in hun vrije tijd geen enkel leesboek meer tot zich nemen.

**§10. Reactie van deskundigen.** Tegelijk met de Engelstalige rapportages verscheen ook het Nederlandstalige *PISA-2018 in vogelvlucht*. In een afsluitend hoofdstuk bieden de auteurs een nabeschuiving over de uitkomsten op het gebied van leesvaardigheid van Nederlandse vijftienjarigen.

**10.1** De auteurs waarschuwen dat uit de PISA-scores niet mag worden opgemaakt dat bijna een kwart van de Nederlandse vijftienjarigen op die leeftijd al laaggeletterd of functioneel analfabeet is: ze zijn slechts ‘onvoldoende geletterd’ oftewel ‘onvoldoende leesvaardig om als mondige burger in de huidige samenleving te participeren’. In hun hoofdtekst (blz. 21) stellen de auteurs dat de bedoelde 24% tevens de leesvaardigheid ontbeert die nodig is om goed te kunnen functioneren in het voortgezet onderwijs.

**10.2** De auteurs wijzen op de bevindingen van SLO dat de hogere lees- en denkvaardigheden (evalueren van en reflecteren op teksten) weinig aandacht krijgen in het Nederlandse curriculum.<sup>6</sup> Zij constateren dat het Ontwikkelteam Nederlands van het project *Curriculum.nu* daarin verbetering lijkt te willen brengen met de introductie van het leerdoel: *kritisch om [te] gaan met digitale en niet-digitale informatie en goed te letten op de betrouwbaarheid en bruikbaarheid daarvan*.

**10.3** Dat de vijftienjarigen zo laag scoren op de hogere deelvaardigheden zou volgens de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur het gevolg zijn van het feit dat scholieren minder tijd besteden aan het geconcentreerd lezen van langere teksten of boeken (diep lezen). Volgens deze denktanks moeten we een leesoffensief ondernemen om het tij te keren. In dat verband wijzen de auteurs erop dat reeds in de bovenbouwdidactiek van de basisschool minder prioriteit aan gerichte leesbevordering wordt gegeven.

**10.4** Anderzijds wijzen de auteurs erop dat Nederlandse kinderen en jongeren vergeleken met hun buitenlandse leeftijdgenoten niet alleen voor hun moedertaalonderwijs maar ook voor hun andere schoolvakken niet erg hoog op intrinsieke motivatie scoren. Dat geldt ook voor de middelbare scholen: de brugpiepers beginnen gemotiveerd maar de school slaagt er niet in hun intrinsieke motivatie op peil te houden.

**§11. Reactie van de beleidsmakers.** In de Kamerbrief d.d. 3/12/2019 heeft minister Slob gereageerd op de uitkomsten van PISA-2018.<sup>7</sup>

**11.1** In aansluiting op de aanbevelingen van de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur (30/6/2019) heeft het ministerie op 3/12/2019 een leesoffensief aangekondigd, waarin specifiek aandacht wordt geschonken aan de leesbevordering bij leerlingen in (de lagere schoolsoorten van) het vmbo en mbo.<sup>8</sup>

**11.2** De minister wijst erop dat het Ontwikkelteam Nederlands van het project *Curriculum.nu* niet alleen voorstellen heeft gedaan om de deelvaardigheden op het gebied van het evalueren van en reflecteren op teksten maar ook de leesmotivatie en het leesplezier nadrukkelijker in de kerndoelen voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs op te nemen.<sup>9</sup>

**§12. Reactie van de kwaliteitsbewakers.** In haar recente rapport *De Staat van het Onderwijs 2020* geeft de Onderwijsinspectie haar reactie op de uitkomsten van PISA-2018.<sup>10</sup> Indirect reageert zij daarmee tevens op de bovengenoemde OCW-reactie.

**12.1** Volgens de Onderwijsinspectie (blz. 20) zijn de ontwikkelingen op het gebied van leesvaardigheid in alle onderwijssectoren zorgelijk. Uit het periodieke internationale PIRLS-onderzoek onder leerlingen van groep 6 in de basisschool blijkt dat ook onze basisscholieren reeds een lage leesmotivatie vertonen en dat het percentage ‘betere lezers’ in het basisonderwijs daalt.<sup>11</sup> In haar verdere analyse maakt de Onderwijsinspectie ook gebruik van haar recente rapportage over de taal- en rekenvaardigheden aan het eind van het

<sup>6</sup> Van der Hoeven et al. (2017). *Leerplankundige analyse PISA 2015*. Enschede: SLO. URL: <https://slo.nl/publish/pages/3184/leerplankundige-analyse-pisa-2015.pdf>

<sup>7</sup> <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/12/03/aanbieding-resultaten-pisa-2018-in-vogelvlucht>

<sup>8</sup> <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/12/03/kamerbrief-over-leesoffensief>

<sup>9</sup> Zie ook: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/10/10/kamerbrief-advies-coördinatiegroep-curriculum.nu>; en <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/12/09/kabinetsreactie-op-adviezen-voor-verbetering-van-het-curriculum-voor-het-primair-en-voortgezet-onderwijs>

<sup>10</sup> Zie de documenten genoemd in de voetnoten 1 en 2.

<sup>11</sup> Gubbels et al. (2017), *Vijftien jaar leesprestaties in Nederland, PIRLS 2016*. URL: <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2017D35530&did=2017D35530>

basisonderwijs.<sup>12</sup> Weliswaar brengt het basisonderwijs bijna alle leerlingen qua leesvaardigheid naar het minimaal vereiste referentieniveau 1F, maar slechts 78% wordt naar het streefniveau (1S) gebracht. De resterende 22% heeft *'in het vervolgonderwijs extra aandacht nodig om [qua leesvaardigheid] in de buurt te komen van het [minimaal vereiste] eindniveau voor vmbo [en] mbo-1/2/3 (2F). En ook voor (basisschoolabituur) die al 2F [=1S] beheersen maar naar havo of vwo gaan, is het niet vanzelfsprekend dat zij zomaar niveau 3F of 4F zullen bereiken. Onze inspecteurs krijgen signalen dat mbo- en havo-opleidingen veel aandacht moeten geven aan het wegwerken van taal- en rekenachterstanden bij sommige studenten. Expliciete aandacht in het curriculum voor lesonderwijs en een doorgaande lijn tussen de onderwijssectoren zijn nodig om de leerlingen voldoende te kwalificeren voor deelname op de arbeidsmarkt en in de maatschappij.'*

**12.2** Evenals door de deskundigen (§10.2) wordt door de Onderwijsinspectie (pp. 19, 85/86, 100) gewezen op de bevindingen van SLO (Van der Hoeven et al. 2017 pp. 42-56). De hogere lees- en denkvaardigheden krijgen te weinig aandacht in het Nederlandse schoolcurriculum. Vermoedelijk komt dat vooral ook doordat men zich teveel richt op de leerresultaten die behaald moeten worden om voldoende te scoren op de landelijke (digitaal afgenomen) toetsen en examens.

**§13. Conclusie van een edublogger.** De hoofdtaak van het basisonderwijs is dat kinderen de Nederlandse taal onder de knie krijgen en dat ze leren lezen, schrijven en rekenen. In de Mammoetwet van minister Cals (in de jaren 1960) werd als uitgangspunt gehanteerd dat niet alle kinderen aan het eind van groep 8 volleerd hoefden te zijn op dit gebied. In het lager beroepsonderwijs (het tegenwoordige vmbo) zouden ze nog volop tijd krijgen om hun basisvaardigheden te vervolmaken. Ook de Expertgroep Doorlopende Leerlijnen (de commissie-Meijerink) ging er in 2008 van uit dat het referentieniveau 1S (=2F) pas aan het eind van mbo-2 bereikt moest zijn. Zij constateerde dat het streefniveau aan het eind van groep 8 slechts door 50% van de leerlingen gehaald werd, en zij achtte een verhoging naar maximaal 65% van die leeftijdsgroep haalbaar.<sup>13</sup> Maar nu, tien jaar later, zijn we in het computertijdperk verzeild. We moeten de bakens verzetten.

**13.1** In het computertijdperk moeten we er van uitgaan dat de leesvaardigheid in het Nederlands niet substantieel meer zal stijgen nadat leerlingen zijn overgestapt van het basis- naar het voortgezet onderwijs: wie aan het einde van groep 8 nog niet het referentieniveau 1S heeft bereikt, zal het vermoedelijk nooit meer bereiken. Want onder de nieuwe omstandigheden die ik in §§ 5 t/m 9 geschetst heb, zijn voerleerlingen niet meer in staat hun taalachterstanden uit het basisonderwijs in te lopen en tegelijkertijd voldoende voortgang in hun overige schoolvakken te boeken. Daarom moeten we ervoor gaan zorgen dat referentieniveau 1S (=2F) aan het eind van de basisschool door 90% van de leerlingen bereikt is.

**13.2** Hieronder noem ik een aantal maatregelen die daartoe genomen zouden kunnen worden:

- a) Zorg dat, na de kleutergroepen 1 en 2, de volle zes jaar beschikbaar komt om de basisvaardigheden van Nederlandse taal en Rekenen onder de knie te krijgen. Ga het Verlengd Kleuteren, het Zittenblijven en het Versnellen tegen en maak zo nodig gebruik van groep 9 als optie.
- b) Maak minimaal drie keer per jaar de vorderingen van iedere leerling op het gebied van Nederlandse Taal en Rekenen gespecificeerd zichtbaar en stel een plan voor de komende maanden op indien er achterstanden optreden.
- c) Laat leerlingen met achterstand in de Nederlandse taal en/of Rekenen niet in aanmerking komen voor verrijkingstaken zoals bijvoorbeeld vroeg vreemdetalenonderwijs. En omgekeerd: bied verrijkingstaken aan leerlingen die vóórlopen op de weg die naar het referentieniveau 1S aan het eind van groep 8 leidt.
- d) Zorg dat de belasting van het schoolwerk draaglijk blijft, zodat leerlingen tijd en energie overhouden om thuis voor hun plezier te lezen. Geef drie uur gymnastiek per week. En schaf het huiswerk af.
- e) Schaf de schoolcijfers voor de vakken op het gebied van Wereldoriëntatie af. Beschouw die vakken niet zozeer als leervakken, maar als vehikels voor het verwerven van de vaardigheid in Taal en Rekenen.
- f) Maak het curriculum van de basisschool voor jongens interessanter door meer aandacht te besteden aan rationeel en kritisch denken, informatiekunde en praktisch computergebruik.
- g) Richt het voorgenomen leesoffensief niet op het voortgezet onderwijs, maar op de leerlingen in het basisonderwijs en het BSO.

Wes Holleman

weblog onderwijs, 10-5-2020

<http://www.onderwijsethiek.nl>

<sup>12</sup> <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/peil-onderwijs/taal-en-rekenen-2018-2019> (22/4/2020)

<sup>13</sup> *Over de drempels met Taal en Rekenen* (2008, blz. 50). URL: <https://slo.nl/@4230/drempels-taal/>